https://e-conference.uz/index.php/prs VOLUME 18, ISSUE 01, 2026

SAHLIYA TA'LIMOTIDA TAQVO MASALASI

Raximov Xolmurod Majitovich
Buxoro davlat universiteti, tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada IX asrda yashab, ijod qilgan Sahl ibn Abdulloh Tustariyning tasavvufiy qarashlaridan bo'lgan "taqvo" masalasi haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, Tustariyning "taqvo"ga bergan ta'rifi va uni qanday hosil bo'lishi haqidagi qarashlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tustariy, Sahliya, Tasavvuf, Hol, Taqvo, Muhtojlik, Ixlos, Parhezkorlik, Axloq, Ma'rifat, Ilm, Odob.

Bugungi kunda dunyo davlatlari taraqqiyot sari jadal odimlamoqda. Texnologik imkoniyatlar insonni juda ko'p sohalarda og'irini yengil qilmoqda. Rivojlangan davlatlarda og'ir jismoniy mehnat ham texnika vazifasiga aylanib ulgurdi. Lekin insoniyat oldida turgan eng katta muammo ma'naviyat va odob-axloq masalasidir. Texnologik rivojlangan jamiyatlarda axloqiy qadriyatlar zavol topayotgani yaqqol ko'zga tashlanadi.

Lekin biz butun dunyoga ma'naviyat, ilm va axloq beshiklaridan biri ekanimizdan faxrlanishimiz mumkin. Bizda boy ma'naviy meros mavjud bo'lib, bu meros tarixiy manbalarimizda saqlanib qolgan. Bizning yagona qiladigan ishimiz ma'naviy merosni o'rganib, xalqimizga, xususan yosh avlodga yetkazib, ajdodlarimiz ta'lim-tarbiyasidan o'rnak olishga chaqirishimizdir. Yillar davomida fan bo'lib shakllangan Tasavvuf fani to'lig'icha odob-axloqdir. G'arbda "etika va estetika" deb ataladigan axloqiy qadriyatlarni bizga Tasavvuf fani ortig'i bilan bera oladi. Tasavvufda insonni g'ayriaxloqiy sifatlardan, nafs xohishlaridan tiyib turuvchi xislatni "taqvo" deb ataladi.

"Taqvo" so'zi – arab tilidan olingan bo'lib, "taqvo", "xudodan qo'rqish", "dindorlik" kabi ma'nolarni anglatadi."[1:782]

Taqvo borasida Qur'on va Hadis asos bo'lib xizmat qilgan bo'lsada, mutafakkirlar bu g'oyalarni rivojlantirib, o'z nuqtai nazarlarini va ta'limotlarini tuzganlar. Shunday allomalardan biri Sahl ibn Abdulloh Tustariydir. Tustariy "Sahliya" ta'limotiga asos solgan [2:89] va taqvo masalasida ham uning qarashlari aks etgan.

Sahl ibn Abdulloh Tustariy aytdi: "taqvo – o'z botiniy va zohiriy hollarini ulardan ajralgan holatda mushohada qilish (kuzatish)dir. Buning ma'nosi: Allohdan boshqalardan saqlanmog'i, Allohga xotirjam bo'lib, undan halovat istamog'idir. "Qudratingiz yetgunicha Allohga taqvo qiling", oyatini: "Barcha qudratingiz bilan va qudratingiz yetgancha unga muhtojlik izhor qilish bilan bo'ladi", deb tafsir qildi. Sahl: "Sizlardan Allohga faqat taqvolaringiz yetib boradi" oyatidagi taqvoni – amaldan o'zini uzoq tutish va ixlos, deb tafsir qildi.[3:69]

Bandaning holi ikki xildir. Zohiriy hol: bu toat ibodatlardir. Botiniy hol: bu mushohada, xavf, rajo va boshqalardir. Banda bu hollaridan ajralishi, ya'ni ularni bor deb ko'rmasligi lozimdir. Amalini arzimas deb bilib, uni borligini unutishdir. Keyin esa Alloga xotirjam bo'lib, undan halovat istaydi. undan boshqalardan ajraladi.

Alloh taolo: "qudratingiz yetganicha taqvo qiling", deganining ma'nosi: barcha qudratlaringiz yetganicha, deganidir.

Bu oyatning ma'nosi: taqvoni boshqa amal va xizmatlar kabi toqatingiz yetganicha bajaring degani emas, balki taqvoni butun bolig'ingiz va barcha qudratlaringiz bilan bajaringki, biror narsa oraga kirib sizlarni mendan to'sib qo'ymasin, deganidir.

Sahl ibn Abdulloh Tustariy aytdi: "ya'ni quvvatingiz yetganicha Allohga yo'qsilligingiz va muhtojligingizni izhor qilishingizdir".

Chunki bandani sifati muhtojlik va yo'qsillikdir. Shu sababli Allohga bu sifatlar bilan yuzlanadi va o'ziga tegishli barcha narsalardan yuz o'giradi.

Sahl ibn Abdulloh Tustariy Allohning: “sizlardan Allohga faqat taqvolaringiz yetib boradi” iborasi borasida shunday dedi: “bu qilgan amallaridan o‘zini uzoq va bexabar tutish, hamda ixlosdir.

Bu oyat qurbonlik haqida bo‘lib, ma’nosi: “Menga qurbonligingizdan go‘sht va qon yetib kelmaydi, balki taqvolaringiz keladi”, deganidir. Sahl bu oyatdagi “taqvo”ni – amallardan o‘zini uzoq tutish, ya’ni amalini ko‘rmaslik bilan tafsir qildi. Banda o‘zini amali va barcha narsalaridan uzoq tutishidir. Banda qancha amalidan o‘zini uzoq tutsa, shuncha taqvoliroq bo‘ladi. O‘zini uzoq tutish bu – ixlosdir.[4:122]

Sahl aytdi: kim Allohni azamati va odilligi bilan tanisa, undan qo‘rqadi. Qo‘rquvining alomati Alloh qaytarganlaridan uzoq bo‘lishidir. Kim Allohni saxiyligi va karami bilan tanisa, undan umid qiladi. Umid qilishining alomati, Uning toati va xizmatida bo‘lishidir. Kim Allohni fazli va rahmati kengligi bilan tanisa, Uni yaxshi ko‘radi. Uning muhabbatining alomati nafsida, ruhida, ahlida va molida ishora qilib turadi. Kimda bu alomatlar topilmasa, u da’vo qiluvchi xolos. [5:132]

Bu yerda Tustariy taqvo va Allohdan qo‘rqishni ham ma’rifatga bog‘lamoqda. Uning ta’limotida barcha xislatlar bir-biriga bog‘liq bo‘lib, hammasi kompleks bo‘lganda natija beradi.

Sahl aytdi: Parhez qilmasdan ilmni da’vo qilmanglar. Ixlos qilmasdan amalni da’vo qilmanglar. Sunnatga ergashmasdan ixlosni da’vo qilmanglar. Allohga sodiq bo‘lmasdan sunnatga ergashishni da’vo qilmanglar. Unda qo‘rqmasdan sidqni da’vo qilmanglar. Qo‘rquvni da’vo qilmanglar, unga muhtoj bo‘lmasdan turib. Har qanday kuch – quvvatdan Allohni kuch-quvvatiga o‘tmasdan muhtojlikni da’vo qilmanglar. [5:133]

Tustariyga ko‘ra parhezkorlik, ya’ni luqmani pok saqlamoq ruhiy kamolotning asosidir va busiz ilm hosil bo‘lishi mumkin emas.

Sahl aytdi: uch narsa borki, olimlar bu narsalarni taniganlaridan so‘ng ularga nazar solmasliklari lozim bo‘ladi: 1. Dushmanni tanigandan keyin unga aldanmasliklari kerak. 2. Dunyoni taniganlaridan keyin u bilan mashg‘ul bo‘lmasliklari kerak. 3. Nafsni tanigandan keyin, uni qabul qilmasliklari kerak. [5:138]

Tustariyga ko‘ra bu uch narsani tanigandan keyin undan ehtiyot bo‘lishi, unga qarshi kurashishi zarur va aldanib qolmasligi kerak bo‘ladi.

Sahl aytdi: olimni adashishini tutib olmanglar. Kimda hol bo‘lsa, ilm bilan o‘sha adashishdan saqlansin. Agar olimda hol bo‘lmasa, u insonlarni do‘zaxga boshlaydigan yo‘lboshchidir. Ya’ni unda taqvo hollaridan bir hol bo‘lmasa: hayo yoki xavf yoki parhezkorlik, yoki muroqaba, yoki zuhd yoki shunga o‘xshashlar. [5:90]

Tustariyning fikricha olim ham adashishi mumkin va buni mahkam ushlab olmaslik kerak. Agar olimda botiniy ilm ham bo‘lmasa u adashishi muqarrar demoqda.

Tustariy ta’limotidagi taqvo ham inson o‘zini hamma vaqt nazorat qilishi va jamiyatga zarar keltirishdan saqlanishiga sabab bo‘ladigan xislatlardandir. Agar yoshlar tarbiyasiga o‘zini jilovlash tushunchasi singdirilsa, odob-axloq va halollik keng tarqalishiga sabab bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. АН-НА‘ЙМ УЛ-КАБЙР. Арабча-ўзбекча луғат. – Т.: муҳаррир. – 2021. Б. 805
2. А. Абдуллаев. Тасаввуф ва унинг намояндалари. – Т.: А. Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти. – 2009. Б. 212
3. ابي بكر محمد بن اسحاق الكلاباذي. التعرف لمذهب اهل التصوف. طشقند, ماوراءنهر. ه1439-م2018. ص 125
4. علاء الدين ابو الحسن علس بن اسماعيل بن يوسف القونوي. شرح التعرف لمذهب اهل التصوف. بيروت-لبنان, كتاب-ناشرون. 1440ه-2019م.ج2, ص295
5. سهل بن عبد الله التستري. المعارضة و الرد على اهل الفرق و اهل الدعاوى في الاحوال.تحقيق الدكتور محمد كمال جعفر. القاهرة, دار الانسان. ه1400- م1980. ص 159